

**KLÂSİK KAZAK ŞÂİRİ ŞAKARİM (ŞAHKERİM)
KUDAYBERDİULİ'NİN HAYATI VE
AŞK KONULU ŞİİRLERİ**

*Damira İBRAGİM**

ÖZET

Şakarim (Şahkerim) Kудayberdiuli, 19. yy. Klasik Kazak Edebiyatının önemli ismi Abay'ın talebesidir. Şair, Stalin'in meşhur "aydın tasfiyesi" politikası neticesinde "halk düşmanı" ilan edilerek kurşuna dizilmiştir. Şairin edebiyat, tarih, felsefe, ilâhiyat alanlarında manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır. Ş. Kудayberdiuli, Kazak Edebiyatı tarihindeki yerini şiirleri ile almıştır. Bu çalışmada Ş. Kудayberdiuli'nin aşk konulu şiirleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, Şakarim Kудayberdiuli, şiir, aşk.

**THE LIFE OF THE CLASSICAL KAZAKH POET
ŞAKARİM (ŞAHKERİM) KUDAYBERDİULI AND THE
CONCEPT OF LOVE IN HIS POEMS**

ABSTRACT

Şakarim Kудayberdiuli is a student of Abay who was an important name of 19th century Classical Kazakh Literature. The poet has been executed by shooting in consequence of Stalin's purification of intellectuals. He has given various works, both in verse and prose, in different fields such as literature, history, philosophy and theology. Ş. Kудayberdiuli, has taken his place in Kazakh literature with his poems. In this study, Ş. Kудayberdiuli's love poems will be taken in hand.

Key Words: Kazakh literature, Shakarim Kудayberdiuli, poem, love.

* Yrd. Doç. Dr. Fatih üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cansayaomirzah@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Hayatı

Şakarim Kudayberdiuli, 11 Temmuz 1858 yılında Doğu Kazakistan vilayetinin Abay köyünde dünyaya gelmiştir. Şakarim, Klasik Kazak Edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Abay Kunanbayuli'nin yeğenidir. O, daha yedi yaşındayken babası Kudayberdi vefat etmiştir. Şakarim ve diğer dört kardeşine dedesi Kunanbay ile amcası Abay sahip çıkmıştır. Eğitilmiş ve görgülü bir kimse olan annesi Dametken, Şakarim'in okuma merakını keşfetmiş ve ona küçük yaşta Arapça ve Farsça öğretmiştir. Abay'ın teşvikiyle çocuk yaşta şiir yazmaya başlayan Şakarim, doğu ve batı klasiklerini okuyup yorumlayacak kadar yabancı dil bilgisine sahip olmuştur. Şairin gençlik yıllarında yazdığı ilk şiirlerine ekseriyetle doğanın güzellikleri, toplum hayatı ve beşerî aşk konu olmuştur.

Dönemin büyük düşünürü Abay, yeğeni Şakarim'in ilim tahsil etmesini çok istemiştir. Bu amaçla babası Kunanbay'ın geniş çevresinden yararlanarak dünyanın çeşitli ülkelerinden edebî ve felsefî nitelikli kitaplar getirtmiştir. Ancak amca Abay, Şakarim'in elindeki imkânlarla yetinmemesini, özellikle Avrupa ve Anadolu kütüphanelerine gitmesini öğütlemiştir. Şakarim Kudayberdiuli, Abay'ın vefatından sonra da hocasına verdiği sözüne sadık kalmış, 1906 yılında gerçekleştirdiği seyahatleri esnasında Paris ve İstanbul kütüphanelerinde uzun bir müddet kendisini geliştirmek amaçlı okumalar yapmıştır.

Çok sonraları Şakarim Kudayberdiuli “Abay olmasaydı ben ne şair olurdu, ne de tahsilli bir insan”¹ diye üstadının rolünü vurgulamıştır. Klasik Kazak Edebiyatının Abay'dan sonra en meşhur isimlerinden biri sayılan Şakarim'e, Abay'ın vefatından sonra halk “*ikinci Abay*” olarak hürmet etmiştir². 20. yüzyıl Kazak Edebiyatının büyük mümessillerinden Muhtar Avezov, Abay ile Şakarim arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: “*Abay hayattayken onunla birlikte şair olarak tanınanlardan dördünün ismini özellikle vurgulamak gerekir. Bunlardan ikisi Abay'ın kendi oğulları Akılbay ile Mağavıya, diğer ikisi ise Kökbay ile Şakarim. Abay, onlar için hem baba, hem ağabey, en önemlisi de öğretmen olmuştur. Onlar Abay'dan edebiyatın özelliklerini, şiirin ve şairliğin esaslarını öğrenmişlerdir. Onların ilk okuru da, eleştirmeni de Abay olmuştur. Onların şansı, Abay'ın rahle-i tedsirinden geçmiş olmalarıdır.*”³

¹ Muhamedrahım Jarmuhammeduli, “Şakarim turalı”, www.kultegin.kz (ET: 01.02.2010).

² Kayım Muhamethanuli, “Şahkarim”, *Şakarimtanuw maseleleri*, C. 1, s. 50.

³ Muhtar Avezov, *Makalalar Men Zertteveler*, Almatı 1967, s. 244.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şakarim Kudayberdiuli, 1906 yılında İstanbul üzerinden hacca gitmiştir. Bu yolculuk Şakarim Kudayberdiuli'nin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Şair, hac dönüşünde ilahî aşkı terennüm eden şiirler ve tefekkür mülâhazalı mensur eserler yazmaya başlamıştır. Memleketinden uzakta, dağ başında inzivaya çekilerek hayatını devam ettirmeyi tercih eden Şakarim, hayatının son yirmi yılını nerdeyse yalnız başına ibadetle geçirmiştir.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı Kazak topraklarını Çarlık Rusya ile Bolşevik Sovyetlerin paylaşmadığı, bu amaçla çatışmaların sürdüğü bir dönemdir. Şakarim Kudayberdiuli, kısa bir müddet Sovyetlere karşı direnen Kazak Millî Partisi "Alaş" saflarında yer almıştır. Ancak sonra tarafsız bir kişilik sergileyerek, kendisini sanata, düşünceye ve edebiyata adanmayı tercih etmiştir.

1920-1940 yıllarında Sovyet yönetimi özellikle Orta Asya'da aydınları tasfiye etme politikası uygulamıştır. Bu politika yoluyla birçok Kazak aydını "halk düşmanı" ilan edilmiştir. Şakarim Kudayberdiuli da bu politikanın kurbanlarından biri olmuştur. O, yönetime veya topluma karşı hiçbir suçu olmamasına rağmen "halk düşmanı" olarak 1931 yılında kurşuna dizilmiştir. Sovyet memurları şairi inzivaya çekildiği Bakanas yaylasında yakalayıp öldürmüş ve cesedini ıssız bir yerde kurumuş bir kuyuya atmışlardır. Uzun yıllar sonra Şakarim'in oğlu Ahat babasının cesedinin atıldığı kuyunun yerini öğrenmiştir⁴. Kazak tarihinde 1960'lı yılların ilk yarısına "ılımlı dönem" denilir, zira yönetim bu dönemde "halk düşmanı" ilan edilenleri aklama girişiminde bulunmuştur. Bunu fırsat bilen Şakarim'in oğlu Ahat 1961 yılının 25 Temmuzunda Bakanas yaylasına gitmiş ve üç gün boyunca tek başına babasının atıldığı kuyuyu kazmıştır. Sonunda babasının kemiklerine ulaşmış ve onu battaniyeye sararak evine getirmiştir. 8 Ağustosta yakınlarıyla birlikte bir cenaze merasimi düzenleyerek babasını büyük düşünür Abay'ın kabrinin yanına defnetmiştir.⁵⁶

1988-90 yıllarında "aşırı milliyetçi ve ideoloji karşıtı" suçla tutuklanan ve kurşuna dizilen aydınların hepsi için beraat kararı verilmiştir⁷. İlk olarak Moskova'da aydınların tasfiye edildiği yıllarda "halk düşmanı" sıfatı ile suçlananların aklanma meselesi gündeme

⁴ Davlet Seysenuli, *Şakarim*, Almatı 2008, s. 25.

⁵ Ahat Şakarimuli, "Meniñ Akem – Halık Ulı Şakarim", *Jıldız*, S.11, 1992, s. 21.

⁶ Mekemtas Mırzahmetuli, "Abay Men Şakariniñ Sufizmge Katsı", *21. Ğasır Jane Şakarimniñ Ruhani Murası Ğılımy Konferensiya Materyaldarı*, Semey 2007, s. 5.

⁷ Jabayhan Abdildin, "Alaş Azamttarının Aktaluwı", *Şakarimtanuw maseleleri*, C. 1, s. 5.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

gelir. Bu gündemi değerlendiren Kazak SSC Komünist Parti Yönetimi ilk sırada Ş.Kudayberdiuli'nın dosyasını incelemiştir. Çünkü onun dosyası daha önce de birkaç kez çeşitli vesilelerle gündeme gelmiştir⁸. Önce MGK'den Ş.Kudayberdiuli ile ilgili bütün belge ve bilgiler, sonra Edebiyat ve Sanat Enstitüsünden şairin o güne kadar ulaşılan bütün eserleri toplatılır. Nihâî olarak 1988 yılında Şakarim Kudayberdiuli beraat eder ve eserlerinin basılmasına izin verilir. Ancak arada geçen çatışmalı zaman süresinde Şakarim Kudayberdiuli'nın birçok elyazma eseri kaybolmuştur. Şairin yargılanmadan önce yayımlanmış eserleri şunlardır: “*Türük, Kırgız-Kazak häm Handar Şejiresi*” (Türk, Kırgız-Kazak Hem Hanlar Şeceresi-1911), “*Musılmandık Şartı*” (Müslümanlığın Şartı-1911), “*Kazak Aynası*” (Kazak Aynası-1912), “*Kalkaman-Mamır*” (Kalkaman-Mamır-1912), “*Eñlik-Kebek*” (Enlik-Kebek-1912). Şakarim Kudayberdiuli beraat ettikten sonra eserleri tekrar aşağıdaki başlıklarla basılmıştır: *Ölenderi Men Poemaları*” (Şakarim. Şiirleri ve Poemleri-1988), “*Kazak Aynası*” (Kazak Aynası-1989), “*İmanım*” (İmanım-2008), “*Musılmandıktıñ Şartı*” (Müslümanlığın Şartı-1993), “*Üş Anık*” (Üç Gerçek-1995), “*Jolsız Jaza*” (Haksız Ceza-1988), “*Şakarim Öleñderi Mektep Kitaphanası*” (Şakarim Şiirleri. Okul Kütüphanesi İçin-1990).

Şakarim Kudayberdiuli, ilk şiirini (manzumesini) yedi yaşında babasının vefatı dolayısıyla yazmıştır⁹. Yirmili yaşlarda ise şair olarak tanınmıştır. Bu dönemde yazdığı şiirlerinde üstadı Abay'ın tesiri net olarak görülmektedir. Klasik Kazak Edebiyatının en meşhur temsilcilerinden biri sayılan Şakarim Kudayberdiuli, otuzlu yaşlarından itibaren düşünce eksenli eserler vermeye başlamıştır. Genel itibarıyla Klasik Kazak Edebiyatı konu ve muhteva olarak doğu edebiyatının, üslup ve şekil olarak Rus Edebiyatı, dolayısıyla batı edebiyatının özelliklerini barındırır. Şakarim Kudayberdiuli hem batı, hem de doğu düşüncesinden beslendiğini şiirlerinde şu şekilde belirtmiştir:

“*Oyatkan meni erte şığıs jırı, aynaday aykın boldı □lem sırı,
Talpınıp orıs tilin üyrenüwmen nadandıktıñ tazarıp ketti
kiri*”¹⁰

(Doğu şiiri sayesinde hayata erken uyandım, (bunun sayesinde) âlemin sırrını aynada temaşa eder gibi oldum. Rusçayı öğrenince de cahillik kirinden arındım.)

⁸ Jabayhan Abdildin, *age*, s. 7.

⁹ Şakarim Kudayberdiuli, *Öleñderi Men Poemaları*, Almatı 1990, s. 8.

¹⁰ Şakarim, *Öleñder men Poemalar*, Almatı 1988, Jalın Baspası, s. 64.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“Aytkan sözi auruwğa em, janğa kumar, tavıp aytkış tätti til sayravşılar,

Bayron, Puşkin, Lermontov, Nekrasıv, Hoca Hafız, Navai, Fuzuli bar.”¹¹

(Söyledikleri sözleri hasta için şifa, can için arzulanan şey gibi olan, tatlı dilli yerli yerinde söz söyleyenler (kimler mi dersin? Onlar:) Byron, Puşkin, Lermontov, Hoca Hafız, Nevaî ve Fuzuli’dir.)

Aşk konulu şiirleri

Beşerî aşk

Şakarim Kudayberdiuli’nın birçok şiirinin temelini aşk unsuru teşkil etmektedir. Şairin yaşadığı dönemin şartlarından dolayı özellikle genç yaşta yazdıklarının çok az bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla Şakarim Kudayberdiuli’nın beşerî aşka dair yazdıklarından elimizde olanı çok sınırlıdır. Bu konuda en meşhur eseri “*Şın Sırım*” (Gerçek Sırım -1881) adlı şiiridir. Şakarim bu şiiri Ayhanşa isimli sevgilisine ithaf etmiştir.

1880’li yılların başında Şakarim, memleketlerine göçmen olarak yerleşen bir Nogay ailenin kızına âşık olur. Şakarim o sırada evlidir. O dönemde Kazak toplumunda çok eşlilik serbesttir. Ancak göçmenler arasında bu tür evlilikler hoş karşılanmamaktadır. Bu gerçeği bildiği için Şakarim aşkını bir müddet kimseyle paylaşamaz. Aşk derdi şairi rahat bırakmaz ve o, bir şekilde Ayhanşa’yı da aşkından haberdar eder. Ayhanşa, Şakarim’in aşkına karşılık verir. Ancak o ailesinin evli bir insanla evlenmesine müsaade etmeyeceğini bilmektedir. Sonunda Ayhanşa Şakarim’le kaçmaya razı olur. Sonradan aileler barışır ve bu mutlu evlilikten ikisi kız, beşi oğlan yedi çocuk dünyaya gelir¹².

Kazak edebiyat bilimcisi Muhtar Mağavin’in “bu şiir Şakarim’in büyük sanatkâr olacağıının ilk işaretiydi”¹³ dediği “*Şın Sırım*” adlı şiirini Şakarim Kudayberdiuli yirmi üç yaşında kaleme almıştır. Bunu şair ilk mısradan şöyle belirtmiştir:

“Jıyırma üş jasımda bul öleñ jazılğan, basında tabılmay özine layık än.

Muñlı, küysiz, jesir bop jatr edi, mineki oylanıp öz äni tabılğan.”

¹¹ Şakarim Kudayberdiuli, *Öleñderi Men Poemaları*, Almatı 1990, s. 15.

¹² Devlet Seysenuli, *Şakarim*, Almatı, s.57

¹³ Muhtar Mağavin, “Akıykat Joli”, *Dala Danaları*, Almatı 2001, s. 466.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(Bu şiir yirmi üç yaşında yazılmıştır. İlk başta onun kendine has makamı bulunmamıştı. O yüzden bu şiir bir zamanlar kederli, keyifsiz ve dul gibiydi. İşte şimdi kendine layık bir makam bulunmuştur.)

Şair mutsuzdur, çünkü kendisi evliyken bekâr bir kıza âşık olarak yolunu şaşırıldığı farkındadır. Ancak sabrı tükenmiş olsa da ümitsiz değildir. Şair sevgilisini tesadüfen gördüğünü, ilk bakışın kendisini aşka sürükleyerek bir talihsizlik yarattığını söyler. Sevgiliyi sihir yapan cadıya benzeten şair, bu büyüdü tuzağa nasıl düştüğünü anlamak için çırpınmaktadır.

“Bakıtsız jüregim jalındap janıp tur, ümitti tilegim orınsız kalıp tur.

Akıl, kayrat, sabırdıñ bäre ketip, adaskan asıgıñ muñlı änge salıp tur.

Közime körindiñ aşılmas sorıma baykamay ilindim sıyırılı torıña.

Jadu köziñ basımdı aynaldırıp kurban ğıp şaldıñ ba jarıñdı jolıña?”

(Mutsuz kalbim aşk hevesiyle yanıp tutuşuyor. Umutlu isteğimin senin için uygun olmadığını farkındayım. Daha önce bende mevcut olan akıl, gayret, sabır hepsi tükendi. (Ey sevgili! Ne yapacağımı) şaşırılmış olan âşığın hüznü bir şarkı söylemektedir. Sen benim karşıma talihsizlik olarak çıktın. Ben ansızın senin sihirli avına düştüm. Cadı gözlerin başımı döndürdü, yoksa kurban mı edeceksin yârini kendi yolunda?)

Şair sevgilisinin de bu aşka razı olduğunu, hatta kendisinden bir kararlı adım atmasını istediğinin farkındadır. Bundan dolayı şiirin devamında şöyle demektedir:

“Ketpestey sävle bar oyımda nurıñnan, ol nege joğalar ayrılman muñınnan.

Karakattay köziñmen kızaktırıp, ustadıñ janımdı tuzak kıp tuluñnan.

Kadala karaydı üñilip mağan jar, jürekten taraydı sondıktan muñlı zar

Jüzin körmey turğanda ölse netti, endi jok janımda janbavğa ihtiyar.”

(Aklimda sönmeyecek gibi olan senin nurunun ışığı var ve ondan ayrılmak istemiyorum. Simsiyah böğürtlen gibi gözlerinle beni kendine çekti ve canımın örgülü saçlarından sımsıkı tuttun. Şimdi ise bana gözünü ayırmadan bakıyorsun. Bundan dolayı kalbimden hüznü bir ses yükselmektedir. Senin yüzünü görmeden ölmüş olsaydım keşke. Yanıp tutuşmamak artık elimde değil.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Klasik doğu şiiri örneklerinde olduğu gibi Şakarim'in sevgilisi de Ay'a ışık veren nurlu bir kimsedir. Sevgili o kadar güzel ki âşık onu görmese de onun endamı hiç gözünün önünden silinecek gibi değildir. Âşık gariptir ve aklını kaybetmiştir. Ancak buna karşılık sevgili çok acımasızdır. Aşağıdaki mısralar bu düşünceleri anlatmaktadır:

"Nuriñnan nur alıp aspanda jarık ay, keledi kozğalıp jakındap beri karay.

Ayamadıñ öler dep men ğaripti, meyirimsiz sävlem av sıruñdı ayt bul kalay?

Örtenip jandı işim akıl jok boyımda, ketseñ de sävleşim suretiñ oyımda

Nurlı jüziñ siypattap zarlanayın, aytayın älemniñ istegen toyında."

(Gökyüzündeki Ay da senin nurundan ışık alarak bana doğru hareket etmektedir. Ben bir garibim. Sen benim bu deritten ölebileceğimi düşünmedin mi hiç? İçim yanıyor, aklımı kaçırdım, seni göremesem de suretin gözümün önünde. Senin nurlu yüzünü, güzelliğini milletin önünde (toplulu ziyafetler verilen yerde) söylesem mi ki?)

Aşağıdaki mısralarda ise şair, sevgilisinin güzelliğini anlatmak için klasik edebiyatta en çok kullanılan teşbih sanatından istifade etmiştir; sevgilinin saçı ipeğe, başı tertemiz yuvarlak bir nesneye, alını bembeyaz yeni yağmış kara, kaşları kınından yeni çekilmiş hançere benzetilmiştir.

"Jibektey kapkara taralğan şaşıñ bar, budırsız taptaza jaralğan basiñ bar.

Karday apak äjimsiz mañdayın keñ, kınaptan suvirğan kanjarday kasiñ bar."

((Ey sevgili!) Senin o güzel taranmış saçların simsiyah ipek gibidir. Başın ise yusuvarlaktır. Kırıksız alnın geniş, hem bembeyazdır. Kaşların kınından yeni çekilmiş hançere benzer.)

"Kirpigiñ tizilip mıyıma kadalar, nur köziñ süzilip oyıma ot salar.

Sıykır jüziñ akıldı baylap alıp, tor şaşıñ şırmalıp basımdı noktalar."

(Muntazam dizilmiş kirpiklerin beynime saplanmış (ok) gibiler. Süzülerek bakan gözlerin nur saçıyor. Büyüleyici güzellikteki yüzün aklımı benden aldı. Ağ gibi saçların ise yular gibi boynuma dolanmış durumdadır.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Devam eden mısralarda şair, sevgilinin güzelliğini tarif etmek için şiirini hüsn-i talil sanatıyla süslemiştir. Şair, bu amaçla Kazak kültüründe çok önemli yer tutan kozmik unsurlar ve tabiat hadiselerini bir araç olarak kullanmıştır. Klasik doğu edebiyatındaki benzetmelerle birlikte düğün, saçı saçma, atçılık, ziyafetlerde at yarışı organize etme, yeni geline perde arkasından bakma, bahsı veya kam adetleri, düğüne toybastar şarkısıyla başlama geleneği gibi Kazak kültürüne ait detaylardan da yararlanmıştır¹⁴. Bahsedilen unsurlar şiirde şu şekilde yer almıştır:

“Kün batıp joğaldı nuriñnan uyalıp, juldız ben ay kaldı sävleñnen nâr alıp.

Jetikarakşı aynalıp seni izdep jür, bâri de seni oylap mas bolıp sandalıp.

Ûrker men Tarazı şaşıldı şaşuvğa, Şolpan da karadı mavkın bir basuvğa.

Temirkazık arkandap kos boz atın, jaratıp oyi bar toyña kosuvğa.

Tañ attı bozarıp joğaldı juldız, ay, şıdasın o neğip esi avıp jığılmay.

Toyğa kelgen tañ jeli sıbırlasıp, sızılıp ân salıp şırkadı boztorğay.

Jüziñdi körgeli kün şıktı kaytadan, bir körip ölgeli umtuldı beri taman.

Bult perde bürkenip sığalap jür köz jası jañbir ğoy asık bop jılağan.

Gül biylep jaykalıp bulbuldar sayrağan, jorğa suv taypalıp burañdar jaynağan,

Jel men bult duvana, baksı bolıp, dürildep kürildep ot kanjar kaynağan.

Bul âlem aylanğan asık bop sen uşin, şaşıña baylanğan dertiniñ emi uşin.

Uyat insap bar meken oyla mende, jaraldıñ dep bilem, savlem av men uşin.”

(Güneş senin nurundan utandığı için batıp gözden kayboldu. Yıldızlarla Ay senin ışığından daha fazla yararlanmak için kaldılar. Büyük Ayı yıldızı seni aramaktadır. Hepsi de senden dolayı sarhoş olmuşlardır. Ülker ve Terazi yıldızları senin için “saçı” olmaya gönüllüler. Çoban Yıldızı da bir kerecik olsun rahatlamak için sana baktı. Kutup Yıldızı senin düğününde yarıştırmak üzere iki atını hazırlamıştır. Sabah olduğunda yıldızlar da, Ay da (senin güzelliğine)

¹⁴ Bk. Bikumar Kamalaşulı, **Kazak Halkının Dâstürlü Toy-Mereke, Savık-Sayran, Ultık Oyn, Tamaşaları**, Almatı 2005, Öner Baspası.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

dayanamayıp bayıldılar ve ortadan kayboldular. Sabah rüzgârı senin düğününe gelmiş hayranlığını üfül üfül dile getirmektedir. Boztorgay¹⁵ kuşu da güzel sesiyle senin için şarkı söylemektedir. Güneş (senden ayrı kalmaya) dayanamayıp tekrar geri geldi ve ölmeden önce bir kere daha seni görmek için canla başla ışımaya başladı. Bulut sana direkt bakmadığı için yüzüne perde örtmüş ve onun altından sana gizlice bakmaktadır. Sonunda o da dayanamayıp gözyaşlarını akıtmaktadır. Çiçekler sana olan aşkıdan durdukları yerde dans etmektedirler. Bülbüller de bu yüzden ötmektedirler. Sular da senin sevginle güle oynaya coşarak akıp gitmektedirler. Rüzgâr ile bulut senin aşkıdan deli olmuşlar, gürleyerek etrafa ateş saçmakta ve baksılık yapmaktadırlar. Dünya yerinde duramayıp senin aşkıdan dönmektedir. Dünyanın derdinin şifası da senin saçına bağlı bulunmaktadır. (Bütün dünya bu haldeyken) ben de senin sadece ve sadece benim için yaratıldığını düşünüyorum. Bende insaf kalmış mı, buna da sen karar ver, (ey sevgili!)).

Şiirin sonuç kısmında âşık aklını kaybetmiş bir mecnun, sevgili ise âşığın aklını çalan bir hırsız olarak karşımıza çıkmaktadır. Mecali kalmamış olan şair-âşık, bundan sonra kendisini öldürecek veya diriltecek olan sevgilisine kendisini teslim etmiş bulunmaktadır.

“Akıl es surama duvana sorlıñnan, mende akıl tura ma baykasañ porımınnan.

Janım tänim erkiñde ne kılsañ da, öziñsiñ ayamay ävrelep kor kılğan.

Köñilde sâvlemsiñ közdegi nurm av akıldı astırtın urlağan urım av,

Ömir boyı örtenip jürgenimşe ne öltir ne tirilt osı şın sıırım av!”

(Divane olan bu biçarenden akıl sorma, aklımı kaybetmiş olduğum zaten dış görünüşümden de bellidir. Canımı da, bedenimi de sana teslim ediyorum. Beni bu duruma getiren de sen değil misin? (Ey, sevgili!) gönlümün ışığı, gözümün nuru sensin, aklımı çalan hırsız da sensin. Ömür boyu bu şekilde yanacağıma şimdi sen beni ya öldür, ya da dirilt. Benim bütün sırrım bundan ibarettir.)

Bu şiirinden de anlaşıldığı gibi Şakarim Ayhanşa’ya karşı şiddetli sevgi, aşırı muhabbet beslemiştir. Şairi müptela eden bu düşkünlük onun duygularını bütünüyle tesiri altına almıştır. Mecazî sevgilisine vuslat arzusuyla yanıp-tutuşan, zamanla daha derin buudlara ulaşan şairin iştiyaka gelmesi neticesinde “*Şın Sırım*” şiiri yazılmıştır.

¹⁵ Boztorgay – Serçegillerden, özellikle sabahları çok öten bir kuş.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şakarim Kudayberdiuli'nın bu şiirdeki başarısına bakılırsa, gençlik yıllarında yazdığı aşk konulu başka eserlerinin de olması muhtemeldir. Fakat şairin sürekli takip altında geçen hayat şartları ve yönetim tarafından el yazmalarının toplatılması birçok eserinin kaybolmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte derin bir mütefekkir olan Şakarim Kudayberdiuli'nın din ve düşünce eksenli yaşamaya başlamasından sonra dünyevî heveslerini seslendirdiği bazı şiirlerini kendi eliyle yok etmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

İlahî aşk

Sovyetlerin Kazak topraklarında hüküm sürmeye başlaması, halkının büyük bir kısmının gerçeklerin farkında olmaması, toplumun ilim bilimden habersiz olması ve sadece gününü kurtarmakla meşgul olması Şakarim Kudayberdiuli'ni derinden üzmüş ve düşündürmüştür. Şair, üstadı ve amcası olan Abay'ın hakikat adına yazdıklarından çok etkilenmiş, “en doğrusu Abay'ın izinde gitmek” diye düşünmüştür¹⁶. Bu düşüncelerinden hareketle 40'lı yaşlarından itibaren ilim öğrenmeye, hakikatten beslenmeye, geçici dünya hevesinden arınmaya çağıran eserler meydana getirmiştir.

Şakarim Kudayberdiuli 1906 yılında hac farızasını yerine getirir. Bu yolculuktan sonra hayatı bütünüyle değişen Şakarim Kudayberdiuli 1908'de inzivaya çekilir. Bu tarihten sonra şairin hayatında Allah'a ulaşma özlemi ile dolu bir serüven başlar. Şair, dünya ve ahiret adına bildiklerini başkalarına öğretmek için şiiri bir vasita olarak kullanmaya başlar. Şairin ailesinden ve toplumdan uzaklaşması, tek başına yayla evinde yaşamaya karar vermesi ve bu kararından vazgeçmemesi toplum tarafından yadırganır ve eleştirilere maruz kalır. Bu durumu şair “*Keybirev Bezdi Deydi Katıninan*” (Bazıları Hanımından Bezdi Diyorlar) adlı bir şiirinde şu şekilde özetlemiştir:

*“Keybirev bezdi deydi katıninan, tuvıskan, bavır, bala, jakıninan,
Kañğırıp Tolstoyşa öler deydi, şatasıp adaskan soñ akılınan.
Nadandardıñ söğüvi ayıp emes, men eşkimge baylavlı zayıp emes,
Hakıykattı jırlağan merzim bolıp şıǵuvı ğayıp emes¹⁷.”*

(Bazı kimseler benim ailemden, yakınlarımdan, çoluk çocuğumdan uzak kaldığımı, bu gidişle aklımı yitireceğimi ve Tolstoy gibi yalnız başıma öleceğimi söylemektedir. Ama cahillerin bu eleştirilerini ayıp olarak bile görmüyorum, çünkü ben başkasının

¹⁶ Zaki Ahmetov, “Şakarim Kazak edebiyetinin klassiği”, *Şakarimtanuw maseleleri*, Almatı 2007, Raritet s. 32.

¹⁷ Şakarim, “Keybirev Bezdi Deydi Ktınnan”, *İmanım*, s. 146.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

düşüncesine bağlı yaşayan zayıf birisi değilim. Gelecekte hakikatlerin dile getirileceği bir zamanın doğacağına inanıyorum.)

Şair kendisini niçin yalnızlığa mahkûm ettiğini bir başka şiirinde şöyle açıklamıştır:

*“Esiñ barda eliñ tap, barğanda kirer jeriñ tap.
Jaratkanniñ kulısıñ, jağatuğın ebin tap.
Jalındımay söne kal, Alla isine köne kal.
Bäriniñ dâmin tattıñ goy, uv işkendey öle kal”¹⁸*

(Aklın mantığın yerindeyken bulunman gereken yerini bul, asıl gidilecek mekânına göre hazırlık yap. Yaradan’ın kulusun, öyleyse O’nun hoşuna gidecek şeylerle meşgul ol. Heyecanını bastır, Allah’ın dediğine boyun eğ. Bu dünyada her şeyin tadına baktın, bundan sonra zehir içmiş gibi öl (ölmeden önce öl.))

Şakarim Kudayberdiuli her fırsatta kendini eleştirenlere karşı inziva hayatından vazgeçmeyeceğini, bundan sonraki hayatını Allah’a ibadete ve tefekküre adayacağını vurgulamıştır. O, “*Kırktan songı sözümde sinap tanı özimdi*” (Kırktan Sonraki Sözümle Beni Tanı), “*Kırktan asa bergende aklım kıldı şermende*” (Kırkı Geçer Geçmezde Aklım Beni Perişan Etti), “*Jas kırıkka kelgen son bir oy tüsti jañadan*” (Kırk Yaşımda Aklıma Yeni Bir Fikir Geldi)¹⁹ gibi birçok şiirinde iç buhranlarını açık ve net olarak anlatmıştır. Bu şiirlerinden de görüldüğü gibi şair, kendine riyazet, yani az yeme, az içme, az uyuma, çok tefekkürde bulunma ve gereksiz ihtilâttan sakınma yolunu telkin etmiştir. Şair bu düşüncesinde kararlı olduğunu, zira evde veya toplum içerisinde istediği gibi tefekküre dalamadığını “*Taza Oy Oylay Almas Üyde Basım*” adlı şiirinde şu şekilde bildirmiştir:

*“Taza oy oylay almas üyde basım, oysız siñbes boyıma işken asım.
Oy jemisin teremini ölgenimşe, ösekteyin, kündesin meyli kasım!”²⁰*

(Evde aklımı düşünceye veremiyorum, tefekkür etmedikçe de hiçbir şeyin farkında olamıyorum. Düşmanlarım benim dedikodumu da yapsalar, kıskansalar da bundan sonra ölene kadar tefekkür meyvelerini toplamaya hazırım.)

Şakarim Kudayberdiuli her fırsatta kalbinin Yâr ile münasebeti şiddetli iştihakla istediğini, her meselede O’nunla mutlak mutabakat sağlamayı arzuladığını, Hakikî Sevgili’nin muradını kollamaktan başka isteğinin olmadığını söylemeye çalışmıştır. Şair

¹⁸ Şakarim, “Esiñ Barda Eliñ Tap”, *İmanım*, Almatı 2008, s.14 – 15.

¹⁹ Bk. Şakarim, *Ölender Men Poemalar*, Almatı 1988, Jalın Baspası.

²⁰ Şakarim, “Taza Oy Oylay Almas Üyde Basım”, *İmanım*, s. 45.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kendisini hak yolun yolcusu olarak görmüş ve geçmişinden bütünüyle sıyrılmaya çalışmıştır. Hakikî imana rotasını çevirdiği günü de bir şiirine şu şekilde konu etmiştir:

*“Akıldan oyğa sır tarap, ümittiñ şamı jañan kün.
Jar esirkep beri karap, Nurına jürek kanğan kün.
Eski imandı otka örtep, Asıl iman ağlan kün.
Asık jardı taptım dep, Hakiykatka nanğan kün.
Jar nurına mas bolıp, jaralı jürek talğan kün.
Bayansızğa kas bolıp, Akka köñil salğan kün.”²¹*

(Akıl, düşünceye sırrını açtı ve o gün ümit ışığı yandı. Yârim bana esirgeyerek baktı ve benim kalbim o gün O’nun nuruna bandırıldı. Eskiden inandıklarımın hepsini ateşe verdim ve o gün esas imanı buldum. Gerçek Yâr’i bulduğuma inanarak hakikate erdim. Yâr’in nuruyla sarhoş olup yaralı kalbim baygın düştü. Yalana düşman olup Hakk’a o gün gönül verdim.)

Şair birçok eserinde sadece aklını kullananlara hitap ettiğinin altını çizmiştir. Zira ona göre beyinsizler için bu söylenenlerin boş bir dedikodudan farkı yoktur. Söylemlerindeki sırrı anlamak için muhatabın da bu anlayışta olması gerekir. Şair kıskanç, anlayışsız, yalan dünyanın boş uğraşlarından kurtulamayanlardan usanmışlığını da dile getirmiştir. Şair, aşağıdaki mısralarda Hazreti İbrahim’in meşhur duasına²² bir telmih yaparak, “Ben batıp gidenleri sevmem” demektedir. Şakarim Kudayberdiulı, girdiği yolun sonsuz güzelliklere götüreceğinden emindir. “*Altınday Kızıl Arıktıñ*” (Altın Gibi Kırmızı Arkın) adlı şiirinde bu düşüncelerinden bahsetmektedir:

*“Mıysız kulak tıñdasa, mıjıñdağan bul bir jır,
Akılğa salıp şındasa, aşıldı mini, anık sır.
Kündeşşi tanıs kün men tün, jalıktım munan ketemin,
Kayta kayta bir oyun, uyalmay oynap netemin.
Özgermeytin, ölmeytin, ömirdi talap etemin
Kaytalap ömir körmeytin, kızıkka tüpsiz jetemin.”²³*

(Beyinsiz kulak dinlerse bu şiiri boş sözler olarak niteler. Aklını kullanan içinse hakikat sırrı açılır. Tanıdıklarımın oyunları ve kıskançlıkları bitmek bilmiyor. Ben onlardan çok bıktım. Ben değişmeyen ve ölmeyenin peşindeyim. Eninde sonunda sonsuz güzelliklere ulaşacağım.)

²¹ Şakarim, “Akıldan Oyğa Sır Tarap”, *age*, s. 78.

²² Gaziz Akıtuılı, Enam Suresi 6:76, *KuranKazakşa Avdarması*, Pekin 1990, s. 137.

²³ Şakarim, “Altınday Kızıl Arıktıñ”, *age*, s.29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Her dem Allah'ın huzurunda durmak ve dünyaya ait bütün kaygılardan ve fani arzularından arınmak istediğini “Anık Asık Ävliye” (Hakikî Âşık Evliyadır) adlı şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

“Anık asık ävliye, keremetke sol iye, janı kurban Jarına, kereksiz özge düniye.

Jarınan özge janı jok, tabatın baska jarı jok, asıktan ayap kalatın, imanı, malı, arı jok.

Jarıñ janı jandarı, jalınğa kanbas tãnderi, dozaktıñ otın öşirer, jürekten akkan kandarı.”²⁴

(Gerçek âşık evliya gibidir. O, yârinin yolunda canını kurban eder. Onun dünya adına hiçbir şeyde gözü yoktur. Onun Yâr’i bir tanedir. Âşık, sevgilisi yolunda imanını, arını ve malını kurban eder. Zira Yâr’inin canı âşığın canı olmuştur ve o Sevgilisinin bedeniyle bütünleşmiştir. Onun bedeni o kadar sıcak ki, cehennem sıcaklığı bile onun yanında hiç kalır ve kalbinden damlayan kan cehennem ateşini söndürür.)

Aşka düşen şair, bütün benliğiyle Sevgili’ye yönelip O’nunla olmak, O’nu duymak ve başka heveslerden kurtulmak istemektedir. Çünkü âşık bu şekilde büyük bir mazhariyet elde edeceğini bilir. O, her an Sevgili’nin sihirli ikliminde dolaşmaktadır. Bu yüzden âşığın kalbi Sevgili’ye ait mülahazalarla atmaktadır. Şaire göre, hakikî Yâr’i bulmanın yolu, derin düşünce ve sağlam akıldan geçer. Yâr’ini bulan ebedî hayata erer. Âşığın gözlerinden akan kanlı yaş bütün dünyada kırmızı güllerin bitmesine sebep olmuştur. Dağların yerinde çakılıp kalması, suların coşkuyla akması, bülbülün şakıması, güneşin ışınması, ateşin yanması hepsi de Yâr’e olan düşkünlüklerindedir. Sevgili yolunda can vermek yalan dünyada yaşamaktan bin kere daha tatlıdır. Şairin bu anlamdaki düşüncelerini dile getirdiği “70 Jasımda Jazğanım” (Yetmiş Yaşımda Yazdığım) adlı aşağıdaki şiiri de dikkat çekicidir:

“Akıl kısı adaspay aspandasa, älemde nerse bolmas oğan tasa.
Jannıñ bäri mendey Jar tabar edi, tereñ oy, sav akılmen şamalasa.
Ölim mağan ömirden miñ ese artık, Jarğa kurban kıluvğa jan jarasa.
Dozak otın kül kılıp söndiremin, jaralı jüregimnen kan tarasa.
Hakıykat Jar nurına kansa birev, oniñ janı ölmeydi baltalasa.
Jar nurınıñ uşkıni osı ğoy dep, janğan otka şokınam Jar karasa.
Adamğa perişteler säjde kılğan, Adamnan jarım artık tim tamaşa.
Jaltarıp Jordan nurın jasırğanı, kün batıp, jer jamılıp koralasa.
Jer jüzine kıpkızıl gül bitirem, Közimnen kandı jasım sorğalasa.
Jardı körgeñ közime şokınıp jür, su burañdap, mayısıp, jorğalasa.
Tav tapjulmay, ağaştar kalğır ma edi, bastarın Jar sıykırı torlamasa.

²⁴ Şakarim, “Anık asık avliye”, age, s.35.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

*Körse eriksiz sayray ma akın bulbul, köñiline güldiñ nuri ornamasa*²⁵

(Akıl kuşu yolunu şaşırmadan göğe yükselmeyi başarır, kâinatta ondan gizli hiçbir şey kalmayacaktır. Derin düşünebilen, sağlam akıla dayanan herkes benim gibi gerçek yâri bulur. Canım, Sevgili yolunda kurban etmeye yarıyorsa ben ölmeyi yaşamaya tercih ederim. Hakikî Yâr'ın nuruna kanan bir kimsenin canı baltalamakla ölmez. Bütün melekler Âdem'e secde etmişlerdir. Ama benim Sevgilim Âdem'den çok üstündür. Su coşarak benim gözlerime tatar, çünkü benim gözlerim Sevgili'yi görmüştür. Bülbül de beni görünce gayr-ı ihtiyarî ötmeye başlıyor, çünkü benim gönlümde gülün nuru vardır.)

Şair klasik doğu edebiyatının mecazlarını da şiirinde malzeme olarak kullanır, ancak bu malzemeleri Kazak kültürünün unsurlarıyla özdeşleştirmeyi de ihmal etmez. İlahi aşkın sembolü olan şarap yerine Şakarim Kudayberdiuli Kazakçada alkollü içki demek olan arak kelimesini veya mayhoşluk veren içecek anlamındaki kımız kelimesini tercih etmiştir. Aşağıdaki alıntılarda bunun örneklerini görmek mümkündür:

*“Ajal mağan arak berseñ, keyimey mas bolıp ölsem.
Kıyamette türegelsem, ayıkpay kuanıp jürsem.
Surav mastan alınbasa, künäm kirge salınbasa.
Dozak otı jalındasa, onı Jar nuri dep bilsem.
Arapken örtelgen tänim, azaptı sezbeşe janım.
Kül otka janbavı mälim, otimen oynasam külsem.
Kıyal emes tilegim şın, bul imannan tabılmas min.
Körer ediñ talay sırın, jüregimdi jarıp tilsem.”*²⁶

(Ey ecel, bana arak²⁷ versen ve ben hiç üzülmeden sarhoşken ölsem. Kıyamette de o halimden ayılmasam, o şekilde yerimden kalksam. Sarhoş olana soru sorulmasa, günahlarım da teraziye konmasa. Arakla yanmış olan bedenim ve canım acıyı hiç tatmasa. Külün ateşte yanmayacağı malumdur, ben hep orada ateşle oynasam. Bütün bu söylediklerim hayal değil, gerçektir. İmanımın zerre kadar eksigi yoktur. Kalbimi yarıp gösterme imkânım olsaydı, gerçekleri görmüş olurdun.)

“Jas Alpıstan Aksan Soñ” (Yaşım Altmışı Geçince), *“Atadan Kalğan Ak Sawıt”* (Atalardan Kalma Ak Miğfer), *“Arap Akıl, Mastık Oy”*, (İçki Akıl, Sarhoşluk Düşünce), *“Ey Jarımız Ay Nuri”* (Ey Yârimiz Ay Nuru), *“Şın Kumar Şımurlatpay Koymas Sirä”*

²⁵ Şakarim, “70 Jasımda Jazılğan”, *İmanım*, s.26.

²⁶ Şakarim, “Ajal Mağan Arak Berseñ”, *age*, s.19.

²⁷ Arak – Kazakçada saf alkollü içki.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(Gerçek İstek Hareketlendirir) vb. şiirlerinde Şakarim Kudayberdiuli kâinattaki her şeyi kendisi ile sırların tezahür ettiği ilahi aşka bağlar. Aşk yaratılmışlardaki dinamizmin de esas kaynağıdır. Onun mısralarından da anlaşılacağı gibi, terennüm ettiği aşkın gayesi Allah'tır. O, kırk yaşından sonra yazdığı şiirlerinin hepsinde insanoğlunu Bir'e bağlanmaya davet eder. Aşk, artık onda ulvî bir ihtirasa dönüşmüştür. Aşk derdi olan gönlünü masivadan temizlemelidir. Şakarim'in tek hedefi, Yâr'e kavuşmaktır. O, bu yüzden kesretle bütün bağlarını kopardığını söyler. Aşağıdaki alıntılar şairin bu minvalde yazdıklarına örnek teşkil etmektedir:

*“Jas alpıstan askan soñ ölimge ayak baskan soñ
Tırşilikten oyanıp közimdi anık aşkan soñ.
Hakiykattıñ kımızın işip bugin mas edim.
Tazalap jürek ındızın narestedey jas edim.
Kubılmalı saray bul kum üstine salınğan
Sansız baydan kalğan tul jaray ma oğan jalınğan.
Jasıl kümbez işinde jan tänimen kim azat
Bul tırşilik tusında bola almaysın şın azat.”²⁸*

(Yaşım altmışı geçti ve her an ölüme daha çok yaklaşıyorum. Hayat uykusundan uyanıp gözlerimi gerçeklere açmayı başarıncı hakikat kımızını içtim ve sarhoş oldum. Ondan dolayı kalbimi bütün kirlerden arındırdım ve kendimi bir bebek gibi körpe hissediyorum. Bu dünya kum üzerinde inşa edilmiş oynak bir saraya benzer. Nice zenginler dünya malını arkalarında bırakıp gittiler. Öyleyse onun peşine düşmek akıl kârı mıdır? Gök kubbenin altında canı ve bedeni hür olan var mı? Bu dünyayı dışlamadıkça hakikî hürriyeti elde edemezsin.)

Gerçek aşkın insanı rahat bırakmayacağını söyleyen şair, yaratılan her şeyi Yaradan'dan ötürü sevmeye çağırır. Zira yaratılan her şeyde bir aşk kıvılcımı mevcuttur. Bundan dolayı yaratılanlar kendileri farkında olsa da, olmasa da Yaradan'a karşı bir vuslat özlemi beslerler.

*“Şın kumar şımırıltpay koymas sirä, är jerge soktıktırar akkan señdey
Ärine bir kumarsız ömir karañ, onday jannıñ tura almas otı sönbey.
Süytse de ifrat bar, tefrit bar, jaray ma sonı ayırıp rettemey.
Ne kılsañ kıl adamğa mahabbat dep, meyliñ sök, meyliñ üyret, ayla
izdemey
Ol süyüvin şın bolsın, jalğan emes, buldır bolma öziñe öziñ senbey.
Şıraktar eñ kumariñ osı bolsın, “Alla süyseñ adamdı süy”
degendey.”²⁹*

²⁸ Şakarim, “Jas Alpıstan Askan Soñ”, *age*, s. 123.

²⁹ Şakarim, “Aşılğan Köz Tura Ma Bir Zat Körmey”, *age*, s. 44.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(Gerçek aşka düşen insan rahat edemez. Aşkın olmadığı yerde hayatın anlamı da yoktur. Âşık her işinde muhabbeti esas almalı. Muhabbet de gerçek olmalı. En hakikî muhabbet Allah'ı sevmektir ve bundan dolayı insanı sevmektir.)

“Arak akıl, mastık oy, Jar hakıykat, jan nâpsi, şatak iman, din kıyanat. Maskünem äyelsüygiş dinsiz göy dep, sırim bilmey sırtıman kılma ğaybat.

Hakıykatnı baskağa bas urmaymın, дәlelsizge nanam dep bolmaymın mat.

Bastağı köz, kulakka senimim jok, tereñ oy men akılğa aytamın dat.

Kuranniñ şın mağınasın şatak uğıp, moldalar mağan koymak kâpir dep at.

Akılıña sinat dep дәlel aytkan, Kurannan tabıladı talay ayat.

Jaman täpsir jayılp jer jüzine, din dese tura kaştı bar azamat.

Bar obalı olardıñ täpsirşide, adasıp nurlı ayatka jağıptı tat.”³⁰

Beşerî hırslarını bütünüyle terk etmeyi hedefleyen şair Yâr'e bağlanmayı hürriyet olarak tanımlar. Çoğunlukla mensur eserlerinde tefekkür ve muhakemeyi esas alan şair, şiirin yapısındaki duygusallıktan ötürü bazen hissiyatla tefekkür arasında gider gelir. Şair, dönemin sahte mollalarından şikâyetçidir. Onlar Kuran ayetlerini halka doğru anlatamadıkları gibi, doğru söyleyeni de karalamakla meşguldürler. 20. yüzyılın başında Kazak toplumunun dinî konuda bilgisiz olması, din ve Allah adına sahtekârlıkların kol gezmesi, gerçek âlimlerin çeşitli siyasî menfaatler sonucunda ortadan kaldırılması, muteber kaynakların yok edilmesi şairi derinden üzmüştür. *“Ruhun teskin edilmesi ancak kemali aramakla ve kâmil insan olmakla mümkündür.”³¹* diyen Abay düşüncesinin takipçisi olan Kудayberdiulı menfaatperest mollaları ve onların peşinden sürüklenen cahilleri “yâr görmeyen cahiller, canlı cenazeler, kendilerini insan sanan yaratıklar” olarak niteler. “Zira onlar akıllı olsaydı, akıl sahibi olanları muhatap olarak bilen Kur'an'ın hitabına kulak asardı”³² diyerek Kur'an hitabına umumi bir telmihte bulunmuştur. Şakarim Kудayberdiulı bütün bu olumsuzluklardan kaygıyla bahsederken, her ne pahasına olursa olsun hakikatten vazgeçmeyeceğinin altını çizmiştir. *“Jar Körmegen Nadandar”* (Yâr Görmeyen Nadanlar) başlıklı şiirinde şair, ruhunun sesini başarıyla duyurabilmiştir:

“Jar körmegen nadandar, jarıñ kim dep küledi

Okığan oysız adamdar, jansız ömir süredi.

Oylasam – olar jandı ölik, meñirew mıysız bir kölik.

³⁰ Şakarim, “Arak Akıl, Mastık Oy”, *age*, s. 39.

³¹ Musilim Bazarbayev, “Şakarim akın”, *Şakaimtanuw Maseleleri*, C. 2, s. 40.

³² Garifolla Esim, *Kazak Fılosofiyasının Tarihi*, Almatı 2006, s. 137.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

*Osıdan jok öñgelik, adamın dep jüredi.
 Kanjariñ ber barayın, meñirewdiñ işin jarayın,
 Nuriñnan savle salayın, sonda oğan jan kiredi.
 Nuriñmen jarık jüregim, ğayıptan habar bilemin,
 Jarımnan alğan tilegim, Kap tavın nanday tiledi.
 Nuriñdi körse bolıp mas, meyli kâri, meyli jas,
 Meñirew muni jaratpas, dep tãñrisin biledi.
 Siykır közben arbasañ, tabiyġat basın iyedi,
 Kãrlenip kimdi karġasañ, katesi oġañ tiyedi.
 Nuriñdi tügel jasırsañ, jaralıs kebin kiyedi,
 Öleşmey şekten asırsañ köz şaġılıp küyedi.
 Öleşep jiber nuriñdi, bilsin âlem türiniñdi,
 Bir birlep aş sıriñdi, sonıñdi köñlim süyedi.”³³*

(Yâr görmeyen nadanlar “Senin yârin de kimmiş?” diye bana gülüyorlar. Tahsilli olup düşüncesiz olmak, cansız olmak demektir. Böyle insanlar canlı cenaze gibidirler, onlar düşünmekten, mantıktan mahrum mahlûkturlar, ama kendilerini adam sanırlar. (Ey sevgili!) Eğer sen bana hançerini verseydin, ben bu düşüncesizlerin karnını yarıp onların içine senin nurundan yerleştirirdim. O zaman onlar da canlanırlardı. Aslında senin nurunu gören genç de, yaşlı da sarhoş oluyor. Sen (o kadar güzelsin ki) o büyülü gözlerin karşısında bütün tabiat baş eğmektedir. Sen (bir o kadar Kahharsın ki) kime kızsın, o anında senin dediğine maruz kalıyor. Sen (o kadar ölçülüsün ki) nurunu azaltırsan bütün kâinat kefen giyecektir ama birazcık çoğaltırsan yine hiçbir şey dayanamayıp oracıkta ölüverecek. Nurunu ölçülü gönderdikçe âlem seni tanıyor. Sırlarını birer birer faş etmen benim de hoşuma gidiyor.)

*“Kimge kelse bir bãle, Jar jiberген köleñke,
 Jaksılık bolsa eger de, Jar nurınan bir sävle.
 Bul âlemniñ ar türü, bölek emes eşbiri,
 Bãri de Jardiñ bir sıru, ne köleñke ne nuri.”³⁴*

(Eğer birisinin başına bir felaket gelirse, bilsin ki o Yâr’in gönderdiği bir gölgedir. Eğer bir iyilik gelirse, o da şüphesiz Yâr’in nurudur. Bu âlemde olup biten her şey Yâr’in birer sırrından ibarettir, bunu bilesiniz.)

Bu şiirlerinden de anlaşıldığı gibi Kudayberdiuli, her şeyde ilahî aşkın bir parçasını bulmuştur. Dünyanın geçici olduğunu bilen âşık kendi varlığını mutlak varlıkta yok etmeyi dilemektedir. Zira o, kâinattaki her şeyin Allah’ın tecellisi ile vücut bulduğunu algılamıştır.

³³ Şakarim, “Jar Körmegen Nadandar”, **İmanım**, Almatı 2008, s. 120.

³⁴ Şakarim, “Abden Tolıp Jarık Ay”, **age**, s.45-47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/3 Summer 2010*

“Ş.Kudayberdiuli, 19. yüzyılda Kazak topraklarında yetişmiş mutasavvıftır. O, Ahmed Yesevî ilmini çok iyi bilen, onun yolunu tutan, Kazak topraklarındaki tasavvufun temsilcisidir.”³⁵ Şairin fikirlerine bakılırsa, onun Ahmed Yesevî’nin ve diğer mutasavvıf şairlerin dünya görüşünden ve şiir zevkinden istifade ettiği söylenebilir. Ancak bazı araştırmacıların görüşüne göre Şakarim Kudayberdiuli, şiirlerinde tasavvufu estetik unsur olarak kullanmıştır. Yukarıda verilen örneklerden hareketle şairin mecaz ile hakikat arasında şiir inceliğine sahip olduğu da tartışılmaz bir gerçektir.

“*Sorlu Bulbul Jarğa Asık Bop*” (Zavallı Bülbül Yâr’e Âşık Olmuş”) adlı şiiri Şakarim’in tasavvuf şiirinin ruhunu yansıtan eserleri arasında en güzel örneklerden biridir. Bu şiirinde şair elest bezmine gönderme yapmıştır:

“*Sorlu bulbul Jarğa asık bop, nurlu gülge ayttı zar,
Köbelek te şamdı alam dep otka tüsti bop kumar.
Jarğa ğaşık bolğanıma tañdanatın tük te jok.
Jer jaralmay turğanında mende asıktıñ nuri bar.*”³⁶

(Zavallı bülbül Yâr’e âşık oldu da, nurlu güle içini döktü. Kelebek de ışığı almak için kendini ateşe attı. Benim de Yâr’e âşık olmam kimseyi şaşırtmasın çünkü bu dünya yaratılmamışken ben Sevgilinin nurunu almışım.)

Şakarim Kudayberdiuli’nin edebî mirasını toplama çalışmaları Kazakistan’ın bağımsızlığından sonra gündeme getirilmiş ve ilim adamları tarafından sayısı net olmamakla birlikte birçok elyazmalarına ulaşılmıştır. “*Şın Asıktıñ Arbiri*” (Hakikî Âşığın Her Biri), “*Sorlu bulbul Jazğa Asık bop*” (Zavallı Bülbül Yaza Âşık Olmuş), “*Jürekten Akkan Kanımnan*” (Kalbimden Akan Kanımdan), “*Beyişte Bar Suluv Jar*” (Cennette Güzel Sevgili Var), “*Bas Közimen Karasañ Napsi Jalğan*” (Beden Gözüyle Bakarsan Nefis Yalandır), “*Bir Allağa Sıyınğan Adam Ölmes*” (Bir Allah’a Sığınan İnsan Ölmez), “*Şaranamen Tuvıp Ediñ*” (Eşinle (Plasentayla) Birlikte Doğmuştun), “*Tiyem Birevge Nakak Demese*” Birisine Dokunduracağım Haksız Demezse), “*Tumak Ölmek Tağdırdıñ Şın Kazası*” (Doğmak Ölmek Kaderin Kazasıdır), “*Ujdandını Maktaydı Tamam Adam*” (Vicdan Sahibi Olanı Herkes Över), “*Şarlaysıñ Oyım Şarlaysıñ*” (Düşüncem Durmak Bilmezsin), “*Şın Janım*” (Benim Gerçek Canım), “*Şın Akıl*” (Benim Gerçek Aklım), “*Şınnan Özge Kuday Jok*” (Hakikatten Başka Tanrı Yoktur), “*Tur Ayakşı Ber Kımız*” (Kalk, ey Meyhaneci, Bana Kımız Ver), “*Ölimniñ Hak Ekenin*

³⁵ Abdimalik Nisanbayev, **Kazak Halkının Filozofiyalık Murası**, Astana 2005, s. 421.

³⁶ Şakarim, “Sorlu bulbul Jarğa Asık Bop”, **İmanım**, s. 244.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Körseñ De” (Ölümün Hak Olduğunu Görersen Bile), “*Kay Joldassıñ Aytşı Sen*” (Söyle, Sen Nasıl Yoldaşsın?), “*Künnen Nege Tüsip Tur Sonşa Jarık*” (Güneş Neden Bunca Işık Saçıyor?), “*Kayğılının İşinde Janar Jalın*” (Hüzünlünün İçinde Ateş Yanar), “*Kobızım Neden Sarnaydı*” (Kopuzum Neden Susmuyor?), “*Taza Araktı Akel Şırak*” (Saf Arak’ı Getir Yavrum), “*Ömir Üyin Turğızam Dep*” (Hayat Evini İnşa Edeceğim Diye) vb. şiirlerinin hepsinin konusu hak, hakikat, Ezelî ve Ebedî Sevgili’ye olan aşktır.

Şakarım Kudayberdiulı’nın vuslat kademelerinin final noktası olan aşkın doruğuna ulaşıp ulaşmadığı bilinmez ama onun aşağıdaki şiiri bu konuda yazdıklarının özeti mahiyetindedir. Şair bu eserinde aşırı kalbî alâka ve muhabbet duyduğu Yâr’ine ulaşmanın püf noktalarını vermektedir:

“*Meniñ Jarım kız emes, hakiykattıñ şın nurı,
Onı sezer siz emes, közden tasa bul sırı.
Jasırip tur Jar özin, bas közimen karama,
Jüregiñnin aş közin, Jardıñ sırn arala.*”³⁷

(Benim Yâr’im kız değildir; o hakikatin gerçek nurudur. O’nun bu sırrını göz göremez, bu yüzden siz bunu hissedemezsiniz. Yâr kendini gizlemektedir, ona beden gözüyle bakmak fayda etmez. Yâr’in sırrını anlamak istersen, kalbinin gözünü açmalısın.)

Hamse Denemesi

Şakarım Kudayberdiulı’nın yukarıda açıklamalarını verdiğimiz şiirlerinin yanı sıra hayatının çeşitli dönemlerinde yazdığı aşk konulu destanları da bulunmaktadır. Bunlardan üçü 1891 yılında yazdığı “*Eñlik - Kebek*”, 1929 yılında yazdığı tahmin edilen “*Nartaylak - Aysuluv*” ve 1888 yılında kaleme aldığı “*Kalkaman – Mamır*”³⁸ destanlarıdır. Bu eserlerin başlıklarından da anlaşılacağı gibi üçü de çift kahramanlı aşk destanlarıdır. Bu eserlerde 18.-19. yüzyıllarda Kazak toplumunda yaşanmış gerçek olaylardan bahsedilmektedir. Kahramanlarının ve mekânların gerçek isimleriyle anıldığı bu destanlarda temel olay, töre ve geleneklere kurban gitmiş âşıkların trajik hikayeleridir³⁹. Bu destanlarda, olayların geçtiği dönemlerdeki Kazak toplumunun bütün sosyal yaşam biçimlerini görmek mümkündür.

Ş.Kudayberdiulı, 1903 yılında meşhur Rus klasiklerinden Aleksandr Puşkin’in “Dubrovskiy” adlı uzun hikâyesini “*Dubrovskiy*

³⁷ Şakarım, “Meniñ Jarım Kız Emes”, *Kazak Aynası*, Almatı 2003, s. 133.

³⁸ Bkz. Şakarım, *Kazak Aynası*, Almatı 2003, Atamura Baspası.

³⁹ Baltabay Abdiğaziyev, *Asıl Arna*, Almatı 1992, s. 86.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Āngimesi” (Dubrovskiy Hikâyesi)⁴⁰ adıyla destan türünde tercüme etmiştir. Doğu edebiyatından olduğu kadar batıdan da beslendiğini vurgulayan Şakarim Kudayberdiuli’nin bu eseri “batı edebiyatına yapılmış başarılı bir nazire”⁴¹ olarak değerlendirilmiştir. “*Dubrovskiy Angimesi*” bütünüyle bir aşk hikâyesi olmamakla birlikte destanın bir kısmında aşk maceraları da yer almıştır. Eserin konusu, Puşkin’in yaşadığı devirdeki Rus toplumunun yaşam gerçekleridir. Şakarim Kudayberdiuli mensur hikâyeyi Kazakçaya manzum şekilde uyarlarken kendi toplumuna faydalı olacak didaktik unsurları yerleştirmiştir. Toplumda illet haline gelen tembellik, tenperverlik, kibir, aldatma vb. gibi ahlâk sorunlarına çözüm arayışında bulunmuştur. Rus toplumunun eksikliklerini gözler önüne sererken kendi toplumundaki “akıllı olanın aklının almayacağı yalancı dinleri”⁴², “parti peşinde koşan düşüncesizleri”⁴³, “yolunu şaşırın, dünya peşinde kavgaya tutuşan fenciler ile dincileri”⁴⁴ eleştirmiştir. Zira “tercümanın yabancı eserleri tercüme ederken kendi edebiyatının, dilinin ve toplumunun faydasını gözetmesi doğaldır.”⁴⁵

Şakarim Kudayberdiuli’nin aşk konulu önemli eserlerinden biri 1907 yılında yazıldığı tespit edilen, Fuzuli’ye nazire yaptığı “Leyla ile Mecnun” destanıdır. Destan şekil itibarıyla on bir heceli dörtlülükler şeklinde tercüme edilmiştir. Destanın olay örgüsü Fuzuli’de olduğu gibidir. Ancak Şakarim tercümesinin giriş ve sonuç kısmında şairin eklediği dörtlülükler mevcuttur. Şair, destanın giriş kısmında eleştirel bir üslupla Kazak okurunun okuma merakının azlığından şikâyet eder ve halkının klasik edebiyat ve sanattan mahrum olduğunu, öğrenmeye meyilsiz olduklarını söyler. Doğu klasiklerinin isimlerini bir bir sayan şair, bu insanların dünyaya söz nurunu yadıklarının, bundan dolayı kıymetli olduklarını hatırlatır.

*“Nevai, Sadi, Şemsi, Fuzuli bar, Seyhali, Hoca Hafiz,
Firdousilar,
Bayitşi elden aksan şeşen bolıp, alemge sözdiñ nurın jayğan
solar.”*

(Nevaî, Saadî, Şemsî, Hoca Hafiz, Fuzulî, Seyhalî, Firdevsî, işte böyle isimler var. Bunlar dünyaya söz nurunu yayan kimselerdir.)

⁴⁰ Baltababay Abdigaziuli, “Akın Avdarmalarının Asıl Kırnı”, **Şaraimtanuv Maseleleri**, Almatı 2007, C. 2, s. 296.

⁴¹ Muhametjan Karatayev, “Şakarim Köz Adlımızda”, **Şakarimtanuv Maseleleri**, Almatı 2007, C. 2, s. 19.

⁴² Şakarim, “Jolama Kuvlar Mañayğa”, **İmanım**, s. 133.

⁴³ Şakarim, “Surağan Janğa Salem Ayt”, **age**, s. 233.

⁴⁴ Şakarim, “Kazakta Jok Akılmen Oy Bekitpek”, **age**, s. 222.

⁴⁵ Saydil Taljanov, **Avdarma Maseleleri Jane Kazak Adebijeti**, Almatı 1975, s. 158.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şakarim Kudayberdiuli “Leyla ile Mecnun” destanının sonuç kısmında toplumdaki ahlâk çöküşünden, adaletsizlikten, ilimden uzak kalmışlıktan ve sevgisizlikten dert yanmıştır. Şair kendi halinin Mecnun’dan daha beter olduğunu, zira Mecnun’un mevcut olana, kendisinin ise olmayana âşık olduğunu söyleyerek toplumsal gerçekleri göz önüne sermiştir.

*“Jigitter, endigi söz meniñ sözim,
Majnünnen az ak keyin körgen künim.
Men onday kızğa ğaşık bolmasam da,
Ğarippin derti kalın, şın osınım.”*

(Ey yiğitler! Şimdi söz sırası bende. Benim hayatım Mecnun’dan daha geridedir. Ben onun gibi kıza âşık olmasam da, derdi çok olan zavallı bir garibim.)

*“Basında Majnün boldı barğa ğaşık,
Jolında bir Lâyliniñ jantalasıp.
Men sorlı jokka ğaşık bolıp öttim,
Meniki ketken jok pa onan da asıp.”*

(En başta Mecnun var olana âşık oldu, yani Leyla’nın yolunda canhıraş oldu. Ben zavallı ise yok olan şeye âşık oldum, öyleyse benim halim ondan daha beter değil mi?)

*“İzdegen ğaşık bolıp bes nârsem bar,
Bereyin atın atap uksañızdar.
Mahabbat, ğadelet pen taza jürek,
Bostandık, taza ğılım, mine, osılar”*

(Benim âşık olup da aradığım beş şey vardır, eğer izin verirseniz onları isimleriyle sayayım: sevgi, adalet, temiz kalp, hürriyet ve temiz ilim.)

Şair, âşık olduğu beş şeyi saydıktan sonra en son dörtlükte bitkinliğini dile getirerek şöyle demiştir:

*“Ak jürek, ğadeletke kolım jetpey,
Kuv janım kuvarıp jür ölip ketpey.
İşinde köp aramnuñ jürgenimşe
Kudayım tez alsa eken tentiretpey.”*

(Temiz kalp ve adaleti göremeyince canım ölmüş gibi sararıp solmuştur. Haramzadelerin arasında, onlardan kaçarak yaşayacağıma Allah’ım bir an önce canımı alsa, diye diliyorum.)

Kazak Edebiyatının duayenlerinden Prof. Dr. Rahmankul Berdibay, Şakarim Kudayberdiuli’nin destanları hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “O, Kazak Edebiyatında hamse geleneğini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

başlatma ve devam ettirme girişiminde bulunmuştur.”⁴⁶ Bilinen gerçek şudur ki, Mecnun’a imrenen ve “yok olan” a âşık olduğunu söyleyen Şakarim Kудayberdiulı - bu destanlardan sonra yazdıklarından hareketle - varlığın esası olan Sevgili’yi bulmuş olmalıdır.

Sonuç

“Her devrin bilgi, inanç ve anlayış özelliklerine dayanan bir sanat, tabiat ve evren görüşü vardır. O devrin eserlerinde bunların izleri görülür.”⁴⁷ 1949 yılında SSCB Komünist Parti Merkezinin “Kosmopolitizme dair” siyasi ideolojik kararı, Sovyetlere dâhil olan Müslüman Türk halklarını doğu edebiyat ve düşüncesinden tamamen uzaklaştırmayı hedeflemiştir⁴⁸. Sosyal bilimler alanında doğunun düşünce tarzı ve dinî unsurlarını içeren her türlü düşünce, fikir, araştırma, hatta atıflara bile yasak konulmuştur. Dolayısıyla İslam düşüncesi ve yaradılış felsefesi gibi meselelerin ele alınması kısıtlanmıştır. Ancak Şakarim Kудayberdiulı sanatını icra ederken Sovyetlerin temel ideolojisine pek bağlı kalmamış, merkezin istediği Ekim İhtilâli, Lenin’in üstünlüğü, proleter egemenliği vb. konulara şiirlerinde yüzeysel değinmiştir.

Şakarim Kудayberdiulı önce zahirî ilimleri öğrenmiştir. Belli bir yaştan sonra aşk yoluna girmiştir. Klasik Kazak düşüncesinin üstadı Abay’ın takipçilerinden olan Ş.Kудayberdiulı tam anlamıyla bir aşk ve düşünce şairidir. O yaratılan her şeye aşk gözüyle bakmaya çalışmıştır. Mecazî aşkı hakikî aşka köprü olarak görmüştür. O, her şeyden önce bir insandır ve yaşadığı toplumun hislerinin tercümanıdır. “Hülâsa nihayette bir metin onu meydana getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin hususî karakterini bize vuzuh ile gösteren değerli bir vesikadır.”⁴⁹ Aşkı, varlığın en esaslı ve en sırlı sebebi olarak bilen mütefekkir şair Şakarim Kудayberdiulı yaşadığı devirde anlaşılammış ve toplumdan soyutlanma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak şair bir şiirinde “Beni dünya gözüyle görmeseler de, gelecek neslin benim söylemek istediklerimi anlayacağından ümitvârım”⁵⁰ diyerek hayalini dile getirmiştir. Kazakistan’ın bağımsızlığını elde etmesiyle beraber Ş.Kудayberdiulı’nın bu hayali gerçekleşerek eserleri yayınlanmaya başlamış, Kazak edebiyatı bir değerine tekrar

⁴⁶ Rahmankul Berdibay, “Elevli Ruhani Olja”, **Şakarimtanuv Meseleleri**, Almatı 2007, C. 2, s. 69.

⁴⁷ Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 12.

⁴⁸ Tursinbek Kakişev, “Kasköylikti Jeñgen Azamat”, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C. 3, s. 64.

⁴⁹ Ali Nihad Tarlan, “Metinler Şerhine Dair”, **Edebiyat Meseleleri**, İstanbul 1981, s.191-201.

⁵⁰ Şakarim, “Körmese de Özimdi”, www.kultegin.kz, (ET: 21.02.2010).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kavuşmuştur. Şairin özellikle düşünceye dayalı eserleri kazak okurunun dikkatini çekmiştir. Şakarim Kudayberdiuli'nin şiirleri, hayatı sadece geçici dünya hevesleri etrafında örgüleyen Sovyet edebiyat tarzına karşı klasik Kazak düşüncesinin varlığının bir ispatı olarak Kazak toplumunda tanınmaya, okunmaya ve araştırılmaya başlamıştır. Bu eserler sayesinde Kazak okuru aşkın sadece beşerî olmadığını, Yaratıcıya duyulan ilahî boyutunun da olduğunu algılamaya başlamıştır.

Bu çalışmada Şakarim Kudayberdiuli'nin aşk konusundaki fikirleri esas alınarak klasik Kazak düşünce tarzının tanıtılması hedeflenmiştir. Tahliller Şakarim Kudayberdiuli'nin düşünce dünyasını ortaya koyan eserlerini Türkçeye kazandırma çalışmalarına ışık tutacaktır. Yapılan çalışmanın kapsamının dar tutulması nedeniyle, Şakarim Kudayberdiuli'nin sayılı eserleri incelenebilmiştir. Şairin Türkiye Türkçesinde yeteri kadar bilinmeyen diğer eserleri de incelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDİGAZİULI, Baltabay, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C. 2. Almatı 2007.
- ABDİGAZİYEV, Baltabay, **Asıl Arna**, Almatı 1992.
- ABDİLDİN, Jabayhan, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C.2. Almatı 2007.
- AHMETOV, Zaki, **Şakarimtanuv Maseleleri**, Almatı 2007.
- AKITULI, Ğaziz, Enam Suresi 6:76, **Kuran Kazakşa Avdarması**, Pekin 1990.
- AVEZOV, Muhtar, **Makalalar Men Zerttevlr**, Almatı 1967.
- BAZARBAYEV, Musilim, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C. 2. Almatı 2007.
- BERDİBAY, Rahmankul, **Şakarimtanuv Meseleleri**, C. 2. Almatı 2007.
- ESİM, Garifolla, **Kazak Filozofiyasınıñ Tarihi**, Almatı 2006.
- JARMUHAMMEDULI, Muhamedrahım, “Şakarim Turalı”, www.kultegin.kz (ET: 01.02.2010).
- KAKİŞEV, Tursinbek, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C. 3. Almatı 2007.
- KAMALAŞULI, Bikumar, **Kazak Halkınıñ Dästürli Toy-Mereke, Savık-Sayran, Ultık Oym, Tamaşaları**, Almatı 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- KAMALAŞULI, Bikumar, **Kazak Halkının Dâstürli Toy-Mereke, Savık-Sayran, Ultık Oyn, Tamaşaları**, Almatı 2005.
- KARATAYEV, Muhametjan, **Şakarimtanuv Maseleleri**, C. 2. Almatı 2007.
- KUDAYBERDİULI, Şakarim, **Öleñderi Men Poemaları**, Almatı 1990.
- LEVEND, Agah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- MAGAVİN, Muhtar, **Dala Danaları**, Almatı 2001.
- MIRZAHMETULI, Mekemtas, **21. Ğasır Jane Şakarimniñ Ruhani Murası Ğılımıy Konferentsiya Materyaldarı**, Semey 2007.
- MUHAMETHANULI, Kayım, **Şakarimtanuv Maseleleri**, Almatı 2007.
- NISANBAYEV, Abdimalik, **Kazak Halkının Filozofiyalık Murası**, Astana 2005.
- SEYSENULI, Davlet, **Şakarim**, Almatı 2008.
- ŞAKARİM, **İmanım**, Almatı 2008.
- ŞAKARİM, **Kazak Aynası**, Almatı 2003.
- ŞAKARİM, **Öleñder Men Poemalar**, Almatı 1988.
- ŞAKARİMULI, Ahat, “Meniñ Akem – Halık Ulı Şakarim”, **Juldız**, S.11, 1992.
- TALJANOV, Saydil, **Avdarma Maseleleri Jane Kazak Adebıyeti**, Almatı 1975.
- TARLAN, Ali Nihad, **Edebiyat Meseleleri**, İstanbul 1981.